

Олена СЕРЕБРЯКОВА

ЛОКАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВОРОЖІНЬ ЗА УЧАСТЮ СОБАКИ ТА КОТА НА ПОКУТТІ

На основі широкого польового матеріалу з теренів Покуття, який автор збрала під час кількох наукових експедицій, проаналізовано два різновиди ворожби за участю собаки та kota. Висвітлено локальну специфіку мантичних практик покутян, які ґрунтуються на спостереженні за поведінкою цих домашніх тварин, а також віруваннях в їхні віщі здібності.

Ключові слова: ворожба (ворожіння, дивінації, мантичний обряд / практики / дії), собака, кіт, балабухи, калатання, ложки, гавкіт, шлюб, дівування.

© О. СЕРЕБРЯКОВА, 2016

Стаття написана на основі матеріалів польових пошуків, які впродовж 2007—2014 рр. було здійснено автором у селах Коломийського, Снятинського, Тлумацького, Тисменицького, Городенківського, Долинського, Рогатинського р-нів Івано-Франківської обл., Міжгірського р-ну Закарпатської обл., Яворівського, Городоцького і Перемишлянського р-нів Львівської обл., Корсунь-Шевченківського, Золотоніського р-нів Черкаської обл. [3, 5—7; 11; 14].

Етнографічні джерела і польові матеріали вчених Інституту народознавства НАН України (К. Кутельмаха, Л. Горошко, Г. Дронів) різного періоду засвідчують побутування мантичних обрядодій за участю собак і котів серед жителів Покуття. Надаючи серйозного значення їхньому «годуванню» ритуальним печивом та сліпо вірячи у цей спосіб ворожби, дівчата на виданні отримували найточніші результати [16, с. 102—103]. Зрештою, такі дивінації були найцікавішими, адже давали змогу довідатися про шлюбну долю та пересвідчитися у правдивості навороженого твариною.

Ось як, наприклад, ворожіння відбувалося у трьох покутських селах ще у другій половині ХІХ століття. За інформацією О. Кольберга, у с. Іспас над Коломиєю відданиці усі разом з одного борошна ліпили пиріжки однакового розміру, мастили їх маслом і для розпізнавання позначали один з них. Усі спечені вироби розкладали на краю столу і виходили з хати, впустивши до неї добре нагодованого kota. За віруваннями, чий пиріжок він з'їсть, ті дівчата віддадуться в тому році.

У своєрідних відмінах цей мантичний звичай побував у с. Чортовець під Обертином. Так, кожна дівчина пекла для себе по дев'ять балабушків (маленькі булочки. — О. С.), які складала на дощечку або маглівницю рядком. Результати визначали за аналогією: чий балабух пес схопить першим, та перша вийде заміж. У минулому покутянки зі с. Городниця під Городенкою сходилися до одної хати і починали ворожити про шлюб саме у цей спосіб. Балабухи готували з пшеничного борошна, замішуючи їх на воді, яку самі приносили з криниці. Замісивши тісто, кожна робила балабух розміром завбільшки за лісковий горіх і змащувала його жиром. Відтак їх складали в рядок на лавку і впускали kota. Дівчина, чий балабух кіт схопить першим (частіше хапає зсередини, ніж збоку), справлятиме весілля ще у ці м'ясиці [34, с. 78; 79; 80].

За даними польових спостережень на теренах Покуття такі андріївські ворожіння відбувалися з дотри-

манням певних регламентацій щодо часу, місця та способу набирання і принесення води. Зокрема, у Залуччі на Коломийщині воду брали до сходу сонця (т. зв. «непочата»), а у Джуркові, Баб'янці, Великому Ключеві, Мишині на Коломийщині, Белелуї, Будиліві на Снятинщині, Вікнянах, Олешеві, Буківні, Нижневі, Гарасиміві на Тлумаччині, Стриганцях, Добровлянах, Клубівцях, Павлівці, Вільшаниці на Тисмениччині, Луці на Городенківщині пиріжки належало замисити на воді, набраній і принесеній з криниці (ріки) в роті. Зрідка «казали, що з трьох криниць треба брати воду, але в той час криниць так не було хата в хату. У нас ходили по воду до гуральні так далеко, а в тої жінки була одна криниця і ми звідти брали воду. Просто несли відром до хати» (с. Ліски на Коломийщині). Натомість у Гарасиміві на Тлумаччині по неї ходили до млина або на потік. За оповідями респондентів, дівчата мусіли вертатися кілька разів, оскільки їх смішили хлопці. Скажімо, у Павлівці на Тисмениччині, аби уникнути цього, парубкам давали викуп — макітру вареників [12, арк. 4; 18; 24, с. 200]. У Белелуї на Снятинщині вірили, що «котра донесе, то добре, котра впустить, то кажуть: «Уже зведеси», а у Буківні на Тлумаччині довелось почути таке: «Я була така завзята, що кілька мене мордували я не випустила, і я три рази принесла ротом води і замисила палапундики ті. Так, треба було принести три рази кожній дівчині». У Долині, Сокирчині (Тлумаччина), Стриганцях (Тисмениччина) воду також несли тричі. Більшість опитаних старожилів з Коломийщини і Снятинщини не змогли пояснити цієї обов'язкової умови принесення води для замісу тіста: «Так було спокон віків, щось воно означало» (с. Великий Ключів); «чось то носили ротом» (с. Мишин); «Я не знаю чому, але так казали» (с. Будилів); «Це така традиція, яка передавалась з покоління в покоління» (с. Залуччя) [14, арк. 3—4, 15—16, 23—24, 32, 42, 45, 49, 53, 61—62, 69, 70, 83, 94, 95, 119—120, 126, 137, 138, 140, 164, 167—168]. Цього давнього звичаю дотримувались й на Бойківщині (сс. Сопіт — Сколівщина, Цінева — Рожнятівщина), Лемківщині (с. Завадка Списьконововеського округу), Наддніпрянщині (сс. Виграїв — Корсунщина, Скориківка — Золотоніщина, Попівка — Звенигородщина), Надсянні (с. Поруби — Яворівщина), Опіллі (сс. Липівка, Кліщівна, Підгороддя, Черче, Пуків, Сарники, Уїзд, Данильче, Фрага, Приозерне — Рогатинщина, с. Ду-

наїв — Перемишлянщина), Закарпатті (с. Кальник — Мукачівщина), Півдні України (сс. Андрієво-Іванівка, Скосарівка, Стрюкове — Миколаївщина), в українців Молдови (сс. Слобода-Кишкеряни, Цамбула — Синжерейський р-н, Баронча, Первомайське — Дрокіївський р-н) [2, арк. 80; 3, арк. 108; 4, арк. 4, 12, 19, 28, 36; 7, арк. 115, 263; 11, арк. 2, 7, 11, 18—19, 21, 24, 31, 39, 44, 50, 53, 58, 63; 14, арк. 42, 45, 49; 17, с. 166; 18, с. 40; 26, с. 200—201; 30, с. 23; 32, с. 268].

Зійшовшись на вечорниці до хати самотньої удовиці або когось з дівчат, відданиці брали у неї трохи борошна (сс. Великий Ключів на Коломийщині, Вікняни, Олешів, Долина на Тлумаччині, Добровляни, Вільшаниця на Тисмениччині) або ж приносили його з дому (сс. Мишин, Залуччя на Коломийщині, Белелуя на Снятинщині, Гарасимів на Тлумаччині, Стриганці на Тисмениччині). За польовими нотатками з Тлумаччини, у Сокирчині «дехто приносив муку, а дехто брав в тій хаті», а у Буківні повідомили: «Ніхто з нас не місив, хазяйка місила на своїй муці, де в хаті провадилось». Архаїчну згадку про місце отримання цього складника вдалось зафіксувати у Нижневі. Так, дівчата-ворожки йшли до млина і набирали там ом'єтицю (те, що залишилось під ним після помолу. — О. С.).

Зібравши докупи все необхідне, починали замішувати тісто. За записами М. Тимчука зі с. Грушка на Тлумаччині, цей процес мав музичний супровід:

*Як ми тісто місили,
З усіх криниць в роті воду носили,
Щоб паляницю спекти,
Треба ся добре наробити.*

*

*Як балабушки місили,
Наперстком воду носили,
Щоб балабушок був щасливий,
Як наперсток правдивий [33, с. 32].*

Зазвичай відданиці місили тісто всі разом (у Вікнянах на Тлумаччині окремо), а потім кожна ліпила собі з нього один виріб і позначала, «аби був знак», наприклад, узором: пташкою, листочком, гілочкою або робили дірочку, якомсь загинали, «та надлупила, та надкусила» (сс. Залуччя на Коломийщині, Белелуя на Снятинщині, Вікняни, Сокирчин, Нижнів, Гарасимів на Тлумаччині); запам'ятовували, де чий (сс. Мишин на Коломийщині, Будилів на Снятин-

щині, Пужники на Тлумаччині, Вільшаниця на Тисмениччині); кожна клала по старшині (с. Буківна на Тлумаччині) чи ставала напроти свого піріжка (с. Ліски на Коломийщині); іменували усно (сс. Залуччя на Коломийщині, Добровляни на Тисмениччині, Олешів, Гарасимів на Тлумаччині) або клали записочку зі своїм ім'ям напроти кожного виробу (сс. Великий Ключів, Тростянка на Коломийщині). Прикметно, що у Мишині на Коломийщині кожна дівчина свій піріг варила в окремому посуді. Така ворожба з іменованим або позначеним в інший спосіб ритуальним виробом побутувала й на теренах Бойківщини (с. Синевир — Міжгірщина), Гуцульщини (сс. Космач, Нижній Березів, Середній Березів — Косівщина, Кваси — Рахівщина), Надсяння (с. Залужжя — Яворівщина) [1, арк. 22, 56; 2, арк. 151—152; 3, арк. 83; 5, арк. 13, 19; 15, арк. 54].

Здебільшого покутянки готували маленькі піріжки з м'ясом, сиром або картоплею (у с. Буківна на Тлумаччині їх називали палапундики), проте зустрічаються й інші вироби — палянички (с. Будилів на Снятинщині), балабушки (сс. Вікняни, Гарасимів на Тлумаччині, Стриганці на Тисмениччині, Лука на Городенківщині), коржики (сс. Джурків на Коломийщині, Олешів, Сокирчин на Тлумаччині, Павлівка на Тисмениччині, а у с. Нижнів на Тлумаччині їх називали мандрики), пампушки (с. Грушка на Тлумаччині, Добровляни, Вільшаниця на Тисмениччині), пироги-«вареники» (с. Тростянка, Великий Ключів, Матеївці на Коломийщині, Клубівці на Тисмениччині), галушки (с. Баб'янка на Коломийщині). У деяких селах їх змащували маслом (сс. Ліски, Великий Ключів на Коломийщині), сметаною (с. Залуччя на Коломийщині), олією (с. Пужники на Тлумаччині), смаженою в олії цибулею (с. Стриганці на Тисмениччині) або ще чимось (с. Баб'янка на Коломийщині). Слід зазначити, що з метою вплинути на результат ворожіння, деколи дівчата вдавались до хитрощів. Для покращення смаку й запаху, аби тварина схопила і з'їла саме її піріжок, усередину давали цукор або якусь приправу (сс. Олешів на Тлумаччині, Будилів на Снятинщині). Однак в останньому селі старожил наголосила на «пророчих» здібностях тварини: «Щось прибагали до нього (щоб взяв її. — О. С.), але то всьо равно: котрий він мав взяти, то...». Такі андріївські гадання зі схожим умотивуванням практикували також у с. Полянці, що на Долинщині

(Бойківщина). Інформаторки стверджують, що «кіт всі понюхат, не хапле кожну, а нюхат, нюхат, нюхат, а котра має сі віддавати, він тоту хопит. Він не возьме котре будь, хоть і посмаровані, а він нюхат, нюхат. Кіт неголодний був (сміються. — О. С.). То і тепер так роблет» [6, арк. 17]. Про неминучість долі довідуємося зі спогадів жительки с. Чернильва на Яворівщині (Надсяння), яка пригадала таке: «В нас була дівчина сусідня старша незаміжня і вона дуже хотіла вийти заміж. І брат каже: «Ну, всі балабушки пес з'їв, а її не їв. Вона тоді взяла той балабушок змастила сметанкою, він сметанку злизав, а балабушок лишив» [3, арк. 117—118].

Місцем для розкладання вареної страви слугувала велика миска (сс. Ліски на Коломийщині, Будилів на Снятинщині), маглівниця (сс. Великий Ключів, Мишин, Баб'янка на Коломийщині, Олешів на Тлумаччині, Вільшаниця на Тисмениччині), дошка (сс. Тростянка, Залуччя на Коломийщині), лава-«ослін» (сс. Залуччя на Коломийщині, Будилів на Снятинщині, Вікняни, Нижнів, Гарасимів на Тлумаччині, Стриганці, Добровляни на Тисмениччині), стілець (с. Буківна на Тлумаччині), стіл (с. Долина на Тлумаччині), долівка (сс. Матеївці на Коломийщині, Сокирчин, Пужники, Грушка на Тлумаччині, Павлівка на Тисмениччині).

За традиційними поясненнями покутян, якщо зумисне нагодований чи голодний кіт (у Вікнянах, Олешеві, Буківні, Долині, Сокирчині, Нижневі, Гарасимові, Грушці на Тлумаччині, Стриганцях, Клубівцях, Павлівці, Вільшаниці на Тисмениччині, Луці на Городенківщині — пес) з'їсть чийсь виріб (зокрема, й перший), та дівчина віддасться протягом року (сс. Ліски, Жукотин, Великий Ключів, Джурків, Тростянка на Коломийщині, Белелуя, Будилів на Снятинщині, Буківна, Сокирчин на Тлумаччині, Павлівка на Тисмениччині). Ознакою швидкого весілля було й схоплення ритуальної їжі (сс. Ліски, Залуччя на Коломийщині, Вікняни, Долина, Гарасимів на Тлумаччині, Лука на Городенківщині, Вільшаниця на Тисмениччині), а «котрої піймав кіт перший межі тих пирогів, то значить вона перша мала вийти заміж» (сс. Залуччя, Баб'янка, Матеївці на Коломийщині, Будилів на Снятинщині, Олешів, Нижнів, Пужники, Грушка на Тлумаччині, Стриганці, Добровляни, Клубівці на Тисмениччині). У разі, коли коржик занесли в куток, це віщувало, що ді-

вчина віддасться у чужий край (с. Павлівка на Тисмениччині) [21, с. 150; 24, с. 201; 33, с. 33].

Маємо приклади різних варіантів негативних тлумачень поведінки тварини-віщуна: «Якщо лиш надкусить, то кажуть, що та дівчина зведесі, зведеницею буде» (с. Великий Ключів на Коломийщині); «котрий роздере (їв, їв та ї не доїв і пішов за іншим), то кажуть: «Зведесі» (с. Мишин на Коломийщині); «Якщо візьме і покине, значить не буде ще заміж іти» (с. Великий Ключів на Коломийщині); «...лише вкусив, не хотів (їсти. — О. С.) та й каже: «О, до тебе ще не оден прийде і ти за него заміж не вийдеш, бо видиш, що пес не з'їв» (с. Сокирчин на Тлумаччині); «чий надкусить, ту покине хлопець» (с. Лука на Городенківщині); «взяв в рот і відніс під постіль, і не з'їв, то не вийде заміж взагалі» (с. Буківна на Тлумаччині); А «як понюхає, понюхає, побігає і підєт, то ніхто заміж не вийде» (с. Ліски на Коломийщині); «Якщо кіт не хоче хапати, то значить так у дівчат в житті нічо не зміниться на цей рік» (с. Залуччя на Коломийщині); «котрої не взев, то буде дівочити» (с. Гарасимів на Тлумаччині). За іншою прикметою, «він мав хоть доторкнутися того пирога, то вже добре» (с. Ліски на Коломийщині).

Рідкісну локальну особливість, яка передувала вибору ритуальної їжі, — зав'язування псові очей хустинкою, занотовано автором у Нижневі на Тлумаччині. Ймовірно, це пов'язано з метою найточнішого пророкування долі. Аналогічно чинили подекуди й на теренах Надсяння (сс. Старичі, Старий Яр, Новий Яр, Вербляни, Поруби — Яворівщина) [3, арк. 70, 77, 87, 104—105, 108; 14, арк. 119—120].

До того ж, на досліджуваному терені у такому завбаченні майбутнього перевагу надавали голодному котові, якого не годували протягом цілого дня (у Залуччі на Коломийщині його тримали десь закритого¹). Аналогічно чинили у Баб'янці і Лісках (Коломийщина). Такі дії, за поясненнями респондентів, мають раціональне підґрунтя: «Кіт переважно був голодний, аби їв» (с. Белелуя на Снятинщині); «Ми тримали його десь в хаті, аби був голодний, бо, як наїджений, він не буде дивитися» (с. Будилів на Снятинщині); «Його старалися не годувати, бо як запустиш такого ситого kota, то він і не буде їсти» (с. Великий Ключів

на Коломийщині); «Тримали її (кітку. — О. С.) голодною, аби вона хотіла їсти» (с. Пужники на Тлумаччині). Це ж стосувалося й іншої тварини-віщуна: «Того пса тримали голодного цілий день, би він хапав тоті мандрики» (с. Нижнів на Тлумаччині); «Пес як голоден, то вхопит котрий перший, а не, то нюхає та й котрий схопит» (с. Гарасимів на Тлумаччині). А у Добровлянах на Тисмениччині повідомили: «Мусіли годувати kota вдень, бо він був би за раз всі з'їв». Схожі вірування занотовано у іншому селі цього району — Вільшаниці: «А пес, як голоден (сміється. — О. С.), лапає, які є — і крайнього, і другого, і третого... Він їсть, він голоден. А пса як пустиш, він голоден, хап, хап, хап, вже сміються — всі зараз будуть замужні... як пес голодний, то вже хапає за по́котом (за порядком. — О. С.)».

Подекуди на Коломийщині прагнення довідатися про терміни одруження спонукало до усіляких жартів. Скажімо, у Великому Ключеві, якщо «кіт не схотів їсти, ми дівчині одній зав'язали очі, покрутили її, вона зайшла і всі пироги з'їла (сміється. — О. С.)». Про це ж йдеться у авторській співанці, яку записала від автора Л. Горошко у Баб'янці:

*Ой, піду я на вулицю хлопців попросити,
Аби прийшли помагати галушки варити.
Прийшли хлопці, помагали — доста наварили,
І сами їх поз'їдали — котам не лишили.
Аж тепер ви всі, дівчата, будете ви знати:
Будете сі по Коляді усі віддавати*
[12, арк. 18—19; 14, арк. 15—16].

На цих же теренах, зокрема у Мишині, пощастило записати цікаву відміну у виконанні мантичних дій. Тут пироги з сиром клали на магілвицю, а під неї ставили миску з болотом чи водою. Якщо щойно нагодований кіт упустисть туди пиріг, «то дівчина завієсі», тобто народить позашлюбну дитину [14, арк. 23—24].

У с. Одаї на Тлумаччині вдавалися до іншого способу ворожби, намагаючись побачити образ свого судженого. Так, за порадою старшої сестри респондентки, дівчата приносили воду в роті, замішували на ній коржик, який перед сном клали під подушку, сподіваючись наснити нареченого. Вважали, що «котрий сі приснит хлопець, то її має бути чоловік» [14, арк. 91]. Поодинокі згадки про такі дивінації свідчить, ймовірно, про те, що у цей спосіб ворожили лише спритні відданиці, яким вдалося принести води

¹ Цікаво, що у Матеївцях (Коломийщина) дівчата ховали kota, щоб хлопці не знайшли і не нагодували його [21, с. 150].

в роті за першим разом. «А як хлопці там зачнут смішити, а вони засміються та й пустет», власне, втрапивши можливість приготувати ритуальне печиво. З такою ж метою подібні мантичні дії виконували в окремих селах на Південній Лемківщині (Бардівщина) та Закарпатті (Мукачівщина) — сс. Лівів, Кальник [17, с. 167—168; 30, с. 23].

На давнє походження ворожінь за собачим гавкотом ще у X ст. звернув увагу Ібн-Фадлан [22, с. 222]. Особливо шанували їх іранці, які залучали цих тварин до пророкування майбуття [25, с. 63]. Не є виключенням й українці, які вірили в їхні віщі здібності. Так, на Покутті на свято Андрія (сс. Великий Ключів, Дебеславці на Коломийщині, Будилів на Снятинщині), а частіше на першій Свят-вечір (сс. Ліски, Жукотин, Залуччя на Коломийщині, Вікняни, Буківна, Долина, Ісаків, Гарасимові, Гавриляк, Олеша, Бортники на Тлумаччині, Незвисько, Лука на Городенківщині, Вільшаниця на Тисмениччині) після урочистої вечері (в Олешеві, Сокирчині, Нижневі, Пужниках на Тлумаччині, Стриганцях на Тисмениччині, Чортовці на Городенківщині на другий) дівчина-ворожка брала дві немиті ложки (подекуди збирала всі, якими вечеряли) і бігла надвір. Ставши на ріг хати (у Великому Ключеві зі сходу сонця, у Нижневі на лівому), калатала ними і прислухалася: з якого боку загавкає собака, «звідти буде ряжений». За оповідями із Залуччя, відданиця «йшла калатати на всі штири роги хати: з котрого вугла загавкає пес, з того прийдуть старости». Однак у Белелуї, Будиліві на Снятинщині, Олеші, Бортниках на Тлумаччині ці мантичні дії виконували на порозі перед хатою, у Долині на Тлумаччині, обходячи хату, у Сокирчині, Гарасимові, Гавриляку на Тлумаччині, Чортовці на Городенківщині перед нею, у Луці на Городенківщині під вікном, у Ісакові, Грушці, Петрові на Тлумаччині, Добровлянах, Вовчинці і Вільшаниці на Тисмениччині на подвір'ї, у Пужниках на Тлумаччині на сходах, у Незвиську на Городенківщині на мості, а у Буківні на Тлумаччині стукали в одвірок. У разі, якщо собака не гавкала, «то казали, що цього року нареченого не буде». Ймовірно, такі випадки були рідкісні, бо, як повідомили у цих покутських селах, «то не може бути, аби не гавкав, як не наш, то сусідський» (с. Будилів); «не може не гавкати (сміється. — О. С.), гавкає на двох, трьох вулицях» (с. Белелуя) [14, арк. 3, 11,

16—17, 23, 30, 32, 39, 42, 46, 50, 54, 60—61, 68, 83, 93, 100, 111, 117—118, 126, 136, 139, 152, 158; 19, с. 120; 20, с. 404; 33, с. 37]. Сподіваючись почути віщий гавкіт собаки, вибігши з хати, калатала ложками й на Гуцульщині (сс. Берегомет, Виженка², Мигове, Мілієве, Чорногузи, Шепіт Долішній, Лопушна — Вижниччина, сс. Нижній Березів, Уторопи, Пістинь, Яворів, м. Косів — Косівщина, сс. Білоберізка, Ільці — Верховинщина, сс. Розтоки, Дихтинець — Путильщина, с. Ясіня — Рахівщина), вірячи: звідки відгукнеться пес, у той бік судилося віддатися [8, арк. 28, 72; 9, арк. 90; 10, арк. 16, 38, 45, 50, 181; 13, арк. 3, 9, 61, 74; 28, с. 104—105; 31, с. 213]. Бойківські відданиці задля того, аби довідатись, де мешкає наречений, тарахкали зв'язаними докупі ложками під хатою (Дрогобиччина) [27, с. 31]. Так чинили подекуди й на Надсянні (прис. Лужки — Яворівщина, с. Лісновичі — Городоччина) [3, арк. 8, 62].

У Мишині так ворожили дівчата двічі — у день Андрія і Меланії, у Белелуї — парубки і дівчата у переддень Різдва, а у Сокирчині ці ж виконавці — «після другої вечері». Як свідчать записи К. Мрочка зі Снятинщини, повечерявши на першій Святій вечір, дівчина на виданні крутила ложкою по мисці, примовляючи: «До мене, Іване! До мене, Михайле! До мене, Петре!». Перелічивши усіх парубків, збирала всі немиті ложки, виходила на поріг і калатала ними. Звідки долунає собачий голос, звідти прийде наречений [35, с. 299]³. Аналогічні магічно-мантичні дії здійснювали й на другий Святій вечір. Дані щодо такого ворожіння зі села Залуччя Горішне (цього ж району) подав А. Мойсей. Тутешні відданиці дослухались собачого брехання після вимовлення кожного парубочого імені. Відповідно швидше отримували й відповідь [31, с. 213].

За поясненнями жителів с. Дебеславці на Коломийщині, «більше двох лижок брали, аби добре було калатати». До того ж, тутешні відданиці виходили на двір усі разом, а калатали по черзі. Якщо собака загавкав, то певний час чекали, поки він не заспокоїться. Тоді ворожила наступна дівчина. У другій половині XIX ст. у Городниці на Городенківщині так

² У цьому селі за порадою матері після Вечері ворожив й парубок [13, арк. 40].

³ Подібні дивинації здійснювали в Задубрівцях у переддень Йордану [36, с. 386].

чинили у переддень Андрія, вірячи, що «на чие калатання пес буде гавкати, та піде заміж». Традиційно прислухались, з якого боку чути його голос, «бо там є її кавалер» [34, с. 81].

За даними П. Марусика зі Снятинщини, у Белелуї після святої вечері вимиті ложки склали в горнятку (або інший посуд) і вийшовши на подвір'я, вулицю чи сад, калатали ними, трясучи горнятком (у Ісакові на Тлумаччині послуговувались всіма ложками та начинням, калатаючи за хатою). За місцевими віруваннями, у бік, звідки долине перший собачий гавкіт, дівчина піде за невістку. Це станеться при умові, якщо у хаті, з подвір'я якої загавкав пес, є парубок, який шукає собі пару. У схожий спосіб, за згадками старожилів, у с. Одаї на Тлумаччині відданиці калатали чистими ложками, які брали докупи, перед вечерею на першій чи на другій Святий вечір [14, арк. 87—88; 23, с. 53; 29, с. 198].

Локальну відміну мантичного звичаю зафіксовано й у Гарасимові на Тлумаччині. Довідавшись, у який бік віддасться, ложку, якою дівчина вечеряла, вона клала під подушку з надією побачити уві сні свого судженого [14, арк. 142—143].

У деяких селах вдалося почути про парубочі бешкети, які перешкоджали дівчатам передбачити свою долю. Зокрема, у Великому Ключеві «хлопці десь підсідали, гавкали десь за пса всі дружно», а у Гарасимові «...на долині сидів такий коваль та й відти «гав, гав» (сміється. — О. С.)» [14, арк. 16—17, 142—143]. За записами зі с. Пужники на Тлумаччині, за порадою респондентки два її онука пішли ворожити з ложками. «А вони тараккають, а я в хаті: «гав, гав, гав» (сміється. — О. С.). Так сі сміяли. Старший приходе та й каже: «Та то баба гавкала в хаті» [14, арк. 190].

Попри локальні особливості досліджуваного явища у традиції українців Покуття (спосіб виконання, місце проведення, дотримання певних регламентацій щодо часу, місця та способу отримання складників для приготування ритуальних страв тощо), такі мантичні практики є загальноукраїнськими. Слід зазначити, що дівчата виконували їх з матримоніальною метою, зокрема, щоб передбачити терміни свого весілля, його черговість; бік, у який віддадуться, де живе наречений; його ім'я. Підтвердженням здійснення навороженого є автентичні згадки опитаних респондентів. Віщу тварину тримають голодною ці-

лий день задля того, щоб вона добре та швидко (без перебору) хапала обрядову їжу. Припускаємо, що зумисне нагодований собака чи кіт «дасть» найточніші результати стосовно шлюбного майбуття. У їх пророчі здібності вірили й ворожачи за гавкотом собак. За народними віруваннями, собаки мають й вищий дар передчувати смерть, пожежу, нещастя, а також є провідниками душ померлих до потойбічного світу. Кіт — небезпечна тварина, оскільки перебуває на межі двох світів — реального та потойбічного. За його поведінкою вгадують, приміром, чи одужає хворий, дізнаються про прихід гостей, погоду та ін. Найархаїчнішими є дивінації, в яких відданиці замішували тісто на воді, принесеній у роті, а також розкладали готові страви та калатали ложками у сакральних, «порубіжних», «нечистих» місцях (пори́г, лава та ін.), пов'язаних з духами пращурів, які володіють знаннями про прийдешнє. Символічно «годуєчи» їх обрядовою їжею, з ними намагалися встановити контакт. Звуковий мантичний обряд зберігає тісний зв'язок із святвечірніми ритуалами вшанування душ померлих предків, а також спрямований на створення обрядового галасу, що відігравав головну роль у ворожінні. До того ж, найчастіше мантичні практики здійснювали саме у зимовий період, коли відкритий кордон між світами і можна передбачити свою долю, зокрема й шлюбну.

1. Архів Інституту народознавства НАН України (Далі — Архів ІН НАНУ). — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 513. — Арк. 1—73.
2. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 533. — Арк. 1—163.
3. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 565. — Арк. 1—135.
4. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 568. — Арк. 1—40.
5. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 588. — Арк. 1—121.
6. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 590. — Арк. 1—48.
7. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 608. — Арк. 1—354.
8. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 656. — Арк. 1—75.
9. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 658. — Арк. 1—173.
10. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 659. — Арк. 1—186.
11. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 663. — Арк. 1—67.

12. Архів ІННАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 698. — Арк. 1—116.
13. Архів ІННАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 701. — Арк. 1—104.
14. Архів ІННАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 704. — Арк. 1—232.
15. Архів Львівського відділення Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М.Рильського. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 281. — Арк. 1—62.
16. *Беньковский И.* Девичий праздникъ св. Андрея / Иван Беньковский // Киевская старина. — Киев: Типографія Г.Т. Корчак-Новицкаго, 1895. — Т. 51. — Кн. 12: Декабрь. — Отд. II. — С. 100—103.
17. *Вархол Й.* Дівочі ворожіння в часі зимового сонцестояння / Йосип Вархол // Науковий збірник музею української культури у Свиднику. — Пряшів: Музей української культури, 1988. — Т. 15. — Кн. 1. — С. 163—172.
18. *Василечко Л.* Шуткова неділя. Народні звичаї, обряди та повір'я / Любомира Василечко. — Брошнів: Таля, 1994. — 58 с.
19. *Возняк В.* Село моє — України цвіт / Василь Возняк. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2003. — 208 с.
20. *Гачинський М.* Нарис з історії села Петрова / Михайло Гачинський. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. — 516 с.
21. *Жолобайло Я.* «Ціє Матіївці — наше село...». Історико-етнографічний нарис / Ярослав Жолобайло. — Коломия: Вік, 2000. — 184 с.
22. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: Історично-релігійна монографія / Митрополит Іларіон. — Київ: Обереги, 1992. — 424 с.
23. Ісаків: історико-краєзнавчий нарис. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. — 96 с.
24. *Когут Б.О.* Нариси з історії села Павелча (Павлівки) / Б.О. Когут, О.Л. Сас. — Івано-Франківськ: Лік, 1998. — 260 с.
25. *Кокорудз И.* О митології славянської / И. Кокорудз // Зоря. — Львів, 1888. — Ч. 4. — С. 61—63.
26. *Кримський А.* Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного: Відтворення з авторського макету 1930 р. / Агатангел Кримський; авт. передмови А.Ю. Чабан. — Черкаси: Вертикаль, 2009. — XVI + 438 + 10 с.: іл.
27. *Лепкий Д.* Народні звичаї и обряды въ околиці Дрогобича / Данило Лепкий // Зоря. — Львів, 1882. — Ч. 2. — С. 30—31.
28. *Маковій Г.П.* Затоптаний цвіт: Народознавчі оповідки / Г.П. Маковій. — Київ: Український письменник, 1993. — 205 с.
29. *Марусик П.* Белелує, колиско моя: Історія, етнографія, побут / Петро Марусик. — Галич, 2000. — 224 с.
30. *Машкаринець В.* Повіря на поодинокі свята в селі Кальнику / В. Машкаринець // Подкарпатська Русь. — Ужгород, 1930. — Ч. 1—2. — С. 22—25.
31. *Мойсей А.А.* Магія і мантика у народному календарі східнороманського населення Буковини / Антоній Аркадійович Мойсей. — Чернівці: Друк Арт, 2008. — 320 с.: іл. 16.
32. *Петрова Н.* Календарна обрядовість українців Миколаївського р-ну Одеської області середини ХХ ст.: нові польові матеріали / Наталя Петрова // Календарна обрядовість у життєдіяльності етносу: зб. наук. праць. Матеріали міжнародної наукової конференції «Одеські етнографічні читання», 24—25 червня 2011 р. — Одеса, 2011. — С. 267—278.
33. *Тимчук М.* Обпалена земля. Історія села Грушки / Микола Тимчук. — Тлумач, 1994. — 96 с.
34. *Kolberg O.* Pokucie. Obraz etnograficzny / Oskar Kolberg. — Kraków: W drukarni uniwersytetu Jagiellońskiego, 1882. — Т. 1. — 360 s.
35. *Mroczo K.* Śniatyńszczyzna. (Przyczynek do etnografii krajowej) / Ksawery Mroczo // Przewodnik naukowy i literacki. — R. XXV. — Т. XXV. — Zeszyt IV. — Kwiecień. — Lwów, 1897. — S. 289—304.
36. *Mroczo K.* Śniatyńszczyzna. (Przyczynek do etnografii krajowej) / Ksawery Mroczo // Przewodnik naukowy i literacki. — R. XXV. — Т. XXV. — Zeszyt V. — Maj. — Lwów, 1897. — S. 385—402.

Olena Serebryakova

LOCAL PECULIARITIES OF DIVINATIONS WITH THE ASSISTANCE OF DOG AND CAT IN POKUTTYA

On the basis of wide field material from the territory of Pokuttya, which the author gathered during several scientific expeditions, two versions of divinations with the assistance of dog and cat are analyzed. The examples of local peculiarities of divination practices among the residents of Pokuttya, which are based on the observation of behavior of these domestic animals, and also the beliefs in their oracular abilities are presented.

Keywords: divinations (practices, actions), dog, cat, knock, spoons, wow, marriage, girlhood.

Olena Serebryakova

ЛОКАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ГАДАНИЙ С УЧАСТИЕМ СОБАКИ И КОТА НА ПОКУТЬЕ

На основе широкого полевого материала с территории Покуття, который автор собрала во время нескольких научных экспедиций, проанализированы два варианта гаданий с участием собаки и кота. Поданы примеры локальных особенностей мантических практик покутян, которые основаны на наблюдении за поведением этих домашних животных, а также верованиях в их вещие способности.

Ключевые слова: гадания (дивинации, мантический обряд / практики / действия), собака, кот, стук, ложки, лай, брак, девичество.